

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ АМЕРИКАНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДОБИ ПРИСКОРЕНОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ США ТОГО ПЕРІОДУ

PHILOSOPHICAL REFLECTION ON THE SOCIAL TRANSFORMATIONS IN AMERICAN SOCIETY DURING THE PERIOD OF INCREASED INDUSTRIALIZATION AS A PREREQUISITE FOR THE REFORM OF THE US SECONDARY EDUCATION SYSTEM OF THAT PERIOD

Стаття присвячена аналізу філософської перцепції динамічних соціальних змін, викликаних бурхливою індустріалізацією США в останню чверть XIX століття – на початку XX століття. Виокремлено низку провідних суспільних трансформацій американського суспільства того періоду, як-от: значну географічну та соціальну мобільність населення; високий ступінь соціальної поляризації; етнічний плюралізм; загальну соціальну дезинтеграцію внаслідок руйнування патріархальної аграрної общини; кризовий стан традиційної американської школи, заснованої на гербартианстві, її неспроможність відповідати викликам часу. Наголошується, що новий характер соціального замовлення системі освіти США зумовив необхідність радикального реформування цієї галузі, перехід до її децентралізованого управління і фінансування. Постулюється, що основним інструментом такої реформи стали зміни у змісті освіти, а саме збільшення питомої ваги трудового навчання та дисциплін природничого циклу. З'ясовано, що масштабні зміни соціально-економічних умов життя на рубежі XIX–XX століть актуалізували необхідність їхнього теоретичного осмислення й філософського обґрунтування напрямів розвитку американського суспільства на перспективу. Дослідження показало, що цю історичну місію виконала філософія прагматизму, засновниками якої були Ч.С. Пірс та У. Джемс. Завдяки зосередженості на практичних наслідках будь-яких ідей, теорій, концепцій прагматизм став методом залагодження одвічних метафізичних суперечок і теоретичних дискусій, що виявилось в повороті від вузько професійних проблем до загальнолюдських і проблем окремої людини. Дослідженням доведено, що ідеї прагматизму були творчо переосмислені й збагачені суспільно значущою проблематикою в результаті „реконструкції в філософії”, яку здійснив Дж. Дьюї (1859–1952), видатний американський філософ, психолог і педагог. Отже, оновлений ним прагматизм – інструменталізм – був покликаний стати методом накопичення й поширення соціального досвіду. Вирішальна роль у виконанні цієї місії відводилася школі як провідному інституту соціалізації особистості, потенційному інструменту реформування й гармонізації суспільного життя.

Ключові слова: американське суспільство, суспільні трансформації, середня освіта,

реформа, філософія прагматизму, реконструкція в філософії.

The article analyzes the philosophical perception of dynamic social changes caused by the rapid industrialization of the USA in the last quarter of the 19th century – at the beginning of the 20th century. A number of leading social transformations of American society of that period are singled out, namely: significant geographic and social mobility of the population; high degree of social polarization; ethnic pluralism; general social disintegration due to the destruction of the patriarchal agrarian community; the crisis state of the traditional American school based on Herbartianism, its inability to meet the challenges of the epoch. It is emphasized that the new nature of the social order facing the US education system necessitated the radical reform of this sector, the transition to its decentralized management and financing. It is postulated that changes in the content of education became the major tool of the reform, namely an increase in the specific weight of labor training and the natural Science. It has been elucidated that profound changes in socio-economic conditions of life at the turn of the 19th and 20th centuries actualized the need for their theoretical understanding and philosophical justification of the directions of development of American society for the future. The study found that this historical mission was accomplished by the philosophy of pragmatism, the founders of which were Ch.S. Pierce and W. James. Due to the focus on the practical consequences of any ideas, theories, concepts, pragmatism became a method of settling eternal metaphysical disputes and theoretical discussions, which was manifested in a turn from narrow professional problems to universal and individual ones. The research has proven that the ideas of pragmatism were creatively rethought and enriched with socially significant issues as a result of the “reconstruction in philosophy” carried out by J. Dewey (1859–1952), an outstanding American philosopher, psychologist and educator. Thus, his renewed version of pragmatism – instrumentalism – was intended to become a method of accumulating and sharing social experience. A decisive role in the fulfillment of this mission was assigned to the school as a leading institution of socialization of the individual, a potential tool for reforming and harmonizing social life.

Key words: American society, social transformations, secondary education, reform, philosophy of pragmatism, reconstruction in philosophy.

УДК 371.4.018.58 (73)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.3>

Кравцова Н.Г.,
канд. пед. наук,
асистент кафедри
теоретико-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Соціально-економічні трансформації в Україні, світові глобалізаційні процеси і пов'язане з ними формування міжнародного освітнього простору

потребують осмислення вітчизняного і зарубіжного педагогічного досвіду минулого, який збагачує педагогіку інноваційними ідеями і дає змогу прогнозувати її майбутній розвиток. Актуалізується

звернення до історико-педагогічних надбань зарубіжних країн зі сталою демократією як вагомого фактору розв'язання стратегічних для України завдань на основі світових культурно-освітніх процесів, їх взаємовпливу і взаємопроникнення. У зв'язку з цим особливий науковий і практичний інтерес викликає аналіз методологічного забезпечення реформування системи середньої освіти США в останню чверть XIX століття – на початку XX століття, зокрема, наукова спадщина філософії прагматизму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Індустріальна історія США (1800–1930 рр.) досліджується у працях І. Підберезних та І. Комісарова. Розвідки у царині педагогічної компаративістики зосереджуються в цілому на теоретичних засадах прагматичної педагогіки. Зокрема, монографія Ю. Чопика й І. Стражнікової ґрунтовно висвітлює комплекс поглядів і підходів до аналізу наукової спадщини Дж. Дьюї. Дослідження Т. Кошманової, С. Пазинич, І. Радіонової аналізують американську філософію освіти й виховання. Праці В. Пішванової висвітлюють адаптаційний потенціал прогресивної освіти. Історико-педагогічні праці О. Барило, Т. Петрової репрезентують західну «реформаторську» педагогіку в цілому. Дослідження В. Коваленка характеризують шляхи практичного упровадження новаторських педагогічних ідей Дж. Дьюї у вітчизняну освітню практику в першій третині XX ст.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, актуалізується потреба міждисциплінарного аналізу методологічного забезпечення реформи середньої освіти США доби прискореної індустріалізації з позицій філософії прагматизму як найбільш впливового філософського напрямку того часу.

Мета статті полягає в аналізі філософської перцепції масштабних трансформацій американського суспільства доби прискореної індустріалізації як методологічного підґрунтя реформування системи середньої освіти США того періоду.

Виклад основного матеріалу. Остання чверть XIX століття – початок XX століття – період бурхливого суспільного розвитку США. Після завершення Громадянської війни 1861–1865 рр. та періоду Реконструкції Півдня, який тривав до 1870-х років, Америка переживала значні економічні, соціальні та демографічні зміни. У досліджуваній період США перетворилися з аграрно-індустріальної країни у могутню індустріальну державу, а у 1894 р. вийшли на перше місце у світі за обсягом промислової продукції.

Суттєвими чинниками прискореного процесу індустріалізації США можна вважати багатство природних ресурсів країни; високу концентрацію національного капіталу та значні інвестиції з-за кордону; стрімку урбанізацію за рахунок внутрішньої

міграції та масової імміграції з країн Європи, Азії, Латинської Америки; далекоглядну протекціоністську політику уряду країни [3, 11].

Інтенсивний процес концентрації виробництва і централізації капіталу відбувався переважно у формі трестифікації промислових підприємств, банків, залізничних компаній. В останні роки XIX століття корпорації та великі трести («Стендард Оіл», «Дженерал Електрик» та інші) виробляли близько сімдесяти відсотків усієї промислової продукції США. Динамічна індустріалізація країни відбувалася також і під безпосереднім впливом науково-технічного прогресу. Загальна електрифікація промисловості, транспорту, побуту, численні технологічні розробки та відкриття не лише значно підвищили обсяги промислового виробництва, але й викликали кардинальні структурні зміни в американській економіці, спричинили виникнення і бурхливий розвиток нових галузей промисловості: нафтовидобування, нафтопереробки, енергетики, автомобілебудування. Розробка вдосконалених моделей механічних обчислювальних машин («Комптометр», арифмометр) сприяли запровадженню методів наукового управління на виробництві.

Складні трансформаційні процеси, що відбувалися в політиці, економіці та суспільному житті США в останню чверть XIX – на початку XX століття, актуалізували проблему докорінного реформування системи освіти, приведення її відповідно до потреб американського суспільства індустріальної доби. Стало очевидним, що традиційна «школа слухання», де панували формалізм, вербалізм й авторитарні педагогічні відносини, була неспроможна надати учням підготовку, адекватну вимогам і характеру тогочасного виробництва, виховати ініціативних, самостійно мислячих громадян демократичного суспільства. Критики традиційної школи США того періоду відзначали, що відбір матеріалу для навчання був психологічно необґрунтованим, невідповідним інтересам та потребам учнів і не узгоджувався з соціальними аспектами виховання внаслідок відірваності школи від реалій суспільного життя. Так, основу навчання як у початковій, так і у середній школі складали «3 R» (reading, (w) riting, (a) arithmetics) – читання, письмо, лічба. Цілком природно, що за умов домінування «3 R» у навчальному процесі, підготувати для промисловості технічно освічених, активних працівників було неможливо. Тому саме промисловці, які найбільше потерпали від незадовільного освітнього рівня молоді, вимагали докорінних змін у характері шкільного навчання, наближення його до вимог тогочасної економіки й промисловості, перш за все за рахунок уведення до навчальних планів трудового навчання та створення професійних шкіл.

Новий характер соціального замовлення системі освіти США полягав у необхідності підготовки

ініціативного, технічно освіченого, активного робітника, який здатен до тривалої самостійної діяльності й виконує її з елементами творчого пошуку. Таким чином, потреби американського суспільства доби прискореної індустріалізації спричинили стійкий суспільний інтерес до проблем освіти і виховання і обумовили необхідність реформування традиційної школи США того періоду.

Відомий педагог і психолог Дж. С. Холл у праці «Проблеми освіти» (1911 р.) зазначав, що американські школи «увійшли у конфлікт зі світом праці» [8, 128]. Відзначаючи ключову роль у житті країни видатних бізнесменів, власників великих підприємств і корпорацій, Дж. С. Холл визнавав їхнє незадоволення існуючою шкільною системою цілком обґрунтованим, оскільки школа належним чином не готувала своїх учнів до праці на виробництві, яке є основою національної могутності [8, 129].

У 1903 році промисловий магнат Джон Д. Рокфеллер ініціював і фінансував створення Загального Бюро у справах народної освіти (General Board of Education), діяльність якого зосередилася на пошуку шляхів приведення американської школи відповідно до нових соціально-економічних умов. У річному звіті цієї організації за 1905 році наголошувалося: «... школа базується не лише на визнанні величезних індустріальних змін століття, але також і на впровадженні курсу занять, який би відповідав цим змінам» [3, 413].

Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що наприкінці XIX – початку XX століть основним інструментом реформування освіти в США, приведення її відповідно до потреб американського суспільства того періоду були зміни в змісті освіти – його розширення і практичне спрямування за рахунок введення до навчальних планів природничих дисциплін і, передусім, широкого запровадження уроків ручної праці та предметів трудового циклу: електро- і радіосправи, кулінарії, шиття тощо. Зауважимо, що США стали одними з перших країн, які ввели трудове навчання до програм загальноосвітніх шкіл. У 1917 році пріоритет практичної спрямованості навчання був закріплений на найвищому законодавчому рівні – Конгрес США прийняв закон Сміта-Хьюза, згідно з яким на трудову та професійну підготовку учнів загальноосвітніх шкіл виділялися значні кошти з федерального бюджету [3, 6].

Унаслідок децентралізації системи освіти у США, кількість годин, що відводилася на уроки ручної праці, визначалася органами управління освітою кожного штату або великого міста. Очевидно, що у школах великих промислових міст ручна праця викладалася у більшому обсязі. Це означало, що у початковій школі на ці уроки відводилося 5 % навчального часу, а у середній школі – більше 25 %, тобто щодня учні працювали в майстернях протягом години [8, 165].

Динамічна інтеграція предметів трудового циклу в навчальні плани середніх шкіл США пояснювалася не лише соціально-економічними трансформаціями, які обумовили реформування американської освіти у досліджуваний нами період. Розширення змісту освіти на користь трудового навчання мало вагоме аксіологічне обґрунтування. Незважаючи на відносну молодість країни та мультикультурний склад її населення, у США вже сформувалася певна єдність цінностей. З одного боку, це пояснювалося загальним іноземним походженням перших переселенців, а з іншого – спільним досвідом «американізації» – поступового освоєння нового континенту. У США значно вище, ніж у Європі, поцінювалися такі чесноти як особиста ініціатива, відповідальність, енергійність, ділова хватка, рішучість тощо. Ці якості вважалися ключовими для досягнення «американської мрії», цього специфічного втілення американської ментальності. Якщо певна діяльність не призводила до відчутних практичних результатів і не давала очевидної користі, то вона викликала скептичне ставлення і сумнів у доцільності її виконання. Отже, у США, на відміну від Європи, фізична праця як діяльність, що веде до практичних наслідків, не розглядалася як справа принизлива, меншовартисна і не викликала зневажливого ставлення. Навпаки, американські педагоги високо оцінювали освітній і виховний потенціал доцільно організованої ручної праці як важливого фактору гармонізації пізнавальної діяльності та всебічного розвитку дитини, засобу виховання спостережливості, наполегливості, відповідальності, дисципліни, активності (зазначимо, тих якостей, які вважалися складовими американського національного характеру).

Масштабні трансформаційні процеси, що відбувалися в економіці та політиці США в останні десятиріччя XIX – на початку XX століття, супроводжувалися негативними соціальними явищами: корупцією, насиллям, крайніми виявами індивідуалізму, відчуженістю між людьми. Процеси становлення «вільного ринку» спричинили деформацію традиційних соціальних інститутів, які сформувалися в аграрний період розвитку США і ґрунтувалися на засадах протестантської етики. Отже, у досліджуваний нами період американське суспільство відчувало гостру потребу в філософському осмисленні радикальних змін, що відбувалися в країні, у визначенні нових аксіологічних орієнтирів, адекватних індустріальному етапу історичного розвитку США.

З метою конкретної розробки та моделювання філософськи обґрунтованих, демократичних за своєю сутністю, напрямів розвитку американського суспільства того періоду при Гарвардському університеті у 1870 році був створений Метафізичний клуб [7, 98]. У його складі працювали відомі

американські філософи, історики, математики, теологи, У. Джеймс, Фр. Еббот, Ч.С. Пірс, Ч. Райт, Дж. Ройс, та інші. Саме у Метафізичному клубі були вперше сформульовані ідеї нового філософського напрямку – прагматизму, який став найвагомим внеском США у філософію Заходу, теоретичним виявом специфіки американського менталітету. Термін «прагматизм» етимологічно походить від грецького «прагма» – «діло, дія, справа». З історичної точки зору цей термін є результатом трансформації вислову «прагматична віра», використаного І. Кантом у «Критиці чистого розуму». Німецький філософ відзначав, що, коли певна ситуація спонукає індивіда до дії, але не всі аспекти цієї ситуації йому зрозумілі або відомі, йому доводиться висловлювати певні припущення і вірити в те, що дія, яка базується на цьому припущенні, приведе індивіда до мети. Саме цю віру, необхідну для дії, яку, однак, неможливо обґрунтувати знаннями, І. Кант і називав «прагматичною вірою».

Провідні ідеї прагматизму були викладені у працях визнаних лідерів Метафізичного клубу Чарльза Сандерса Пірса «Як зробити наші ідеї ясними» (1877 р.) та Уільяма Джеймса «Прагматизм» (1890 р.). Усупереч більшості традиційних філософських систем, у яких істина вважається статичною і кінцевою, абсолютною і вічною, у прагматизмі істинність будь-яких ідей, концептів, навіть законів науки та релігійних канонів завжди відносна і може бути істинною лише на певній стадії пізнання. «Прагматик рішуче, раз і назавжди, відвертається від цілої купи застарілих навичок, що є цінними для фахових філософів. Він відвертається від абстракцій і недоступних речей, від словесних рішень, від кепських апріорних аргументів, від негнучких принципів, від замкнених схем і явних абсолютів. Він повертається до конкретного, до доступного, до фактів, до дії, до влади. Це означає визнання панування емпіричного підходу... відкритий простір, усе розмаїття природи на противагу догмі, штучності та домаганням на довершену істину», наголошував У. Джеймс [1, 72].

У прагматизмі критерієм істинності теорій, понять, ідей є корисність, «працездатність» та практичні наслідки їхнього застосування. Якщо певна теорія дієва і веде до успіху, то вона істинна; тобто істинність і корисність ідей у прагматизмі розглядаються як тотожні. Аналогічним чином оцінювали прагматисти і значення релігійних ідей. Для них релігія це не «безодня безсмертя», а «практичний постулат, вітальна гіпотеза, продукт вільного вибору» [2, 322]. Релігійна людина наповнює вірою всі свої вчинки і навіть у найменшому починанні вбачає багатство можливостей. Бог, на думку У. Джеймса, не «всеедність», а, радше, «соратник, супутник, партнер» [2, 324]. Як бачимо, прагматизму властивий новий, глибоко гуманний погляд на релігію.

Ідеологи прагматизму відкинули традиційне ще з часів Аристотеля сприйняття філософії як розмірковування про першоджерела буття та пізнання. Вони прагнули зробити прагматизм дієвим методом вирішення життєвих проблем, програмою дій у конфліктних ситуаціях, які постійно виникають у суспільстві, що динамічно розвивається. Центральною категорією прагматизму є «досвід» (experience), який розглядається широко: і як пізнавальні зусилля індивіда у ході вирішення проблемних ситуацій, і як самі об'єкти пізнання. Саме досвід є джерелом усіх знань людини, він – інформаційний «капітал» особистості, «величезний фонд соціальної спадкоємності» [9, 219]. Як зазначає сучасний дослідник історії філософії Дж. Реалле: «...для прагматизму досвід став вікном у майбутнє, він і прогноз, і правило поведінки» [2, 314].

Без перебільшення можна стверджувати, що на зламі XIX – XX століть філософія прагматизму допомогла американцям примиритися з реаліями оточуючого їх світу і знайти у ньому своє місце. Прагматизм певною мірою зняв гостроту суперечностей, які того часу заводили американське суспільство у безвихідь: наука чи релігія? Індивідуалізм чи колективізм? Демократія чи суворе адміністрування? У прагматичній філософії ці відмінності не акцентуються. Наука, як наголошували прагматисти, зовсім не обов'язково повинна протиставлятися релігійній вірі, вона являє собою просто інший спосіб осмислення і пізнання світу. Релігійні переконання корисні для одного кола завдань, наукові переконання – для іншого, політичні – для третього, і їх не слід змішувати або допускати, щоб вони заважали одне одному. Індивідуалізм у його істинному значенні зовсім не отожднюється з нестримним задоволенням особистих корисливих інтересів, а сприяє найкращому розкриттю індивідуальних здібностей людини. Таким чином, філософія прагматизму виявила, що задля входження у сучасний світ американцям зовсім не обов'язково зрікатися своїх найдорожчих переконань, стала їхньою перепусткою «у двадцяте століття».

Обстоючи необхідність філософського осмислення американських цінностей і особливостей національного менталітету, президент Принстонського університету Д. Мак-Кош у 1887 році стверджував, що «суто американська філософія не повинна давати ніяких «систем Всесвіту», а має виявити «практичну вдачу, спостережливість і винахідливість янки» [9, 217].

Ще більш відверто висловлювався американський історик Г.С. Коммеджер: «Зарозумілі теоретичні конструкти бентежать американця, і він уникає абстрактних філософій так само, як здорова людина уникає лікарів... Філософія, що виходить за межі здорового глузду, не цікавить його...» На противагу вищезгаданім «зарозумілим

конструктам» прагматизм, за словами Г.С. Коммеджера, «так само практичний як, скажімо, патентне бюро... Це – демократична філософія, яка розглядає кожну людину як філософа, яка дає кожному право голосу і яка піднімає голос простої і скромної людини до рівня освіченої і впливової... Прагматизм зробив філософію служницею, а не господинею; інструментом, а не метою... Він є індивідуалістичною філософією. Кожній людині він призначив вирішальну роль у драмі її спасіння, показавши їй право і, водночас, відповідальність робити те, що людина вважає корисним... У сфері ідей він виступав за близьке і зрозуміле. Він уславляв сприйняття пересічної людини, а не хитромудрої метафізиків...Ці якості прагматизму відображали родові риси американського характеру. Практичний, демократичний, індивідуалістичний, слушний, багатообіцяючий прагматизм був якнайкраще пристосованим до характеру пересічного американця. Він розчистив джунглі теології, метафізики і детермінізму і дозволив сонцю здорового глузду оживити американський дух» [10, 19].

Безпрецедентна динаміка і масштабність індустріального розвитку США в останню чверть XIX століття (в американській історіографії цей період отримав назву «Золотий Вік» («The Golden Age»)) обумовили виникнення у США соціально-політичних теорій «очевидного покликання» («Manifest Destiny»), згідно яких саме в Америці відбулося утвердження царства Божого на землі, і, відповідно, США відводилася роль пророка, месії у світі, що потонув у скверні і пороках. У контексті теорій «очевидного покликання» ідея прогресу як пріоритетний аксіологічний орієнтир трансформувалася у месіанське покликання Америки – одноосібного світового лідера, що наділявся правом науково моделювати майбутнє для всього людства. Варто навести слова У. Джеймса, який стверджував, що «через кілька поколінь Америка буде спроможна прийняти на себе керівництво у вихованні світу» [10, 4].

Як бачимо, провідні ідеї прагматизму були сформульовані Ч.С. Пірсом та У. Джеймсом у сімдесяти роки XIX століття. Але виключна динаміка суспільних процесів, що відбувалися у США наприкінці XIX століття (зростаючі кризові явища в економіці, соціальна напруга, нестабільність, невизначеність майбутнього тощо) вимагала оновлення, більш сучасного осмислення філософії прагматизму.

Теоретиком, який здійснив, за його власними словами, «реконструкцію у філософії» [4, 19], став Джон Дьюї (1859–1952) – видатний американський філософ, педагог і мислитель. Оновлений ідеями Дж. Дьюї прагматизм отримав назву «інструменталізм». Інструменталізм, писав Дж. Дьюї, це філософія, яка «... відмовиться від своєї, певною мірою, безплідної монополії на спілкування

з вищою та абсолютною реальністю і відшкодує це тим, що буде висвітлювати моральні сили, які рухають людство і сприяти прагненню людей до досягнення більш впорядкованого і розумного щастя» [4, 20]. Головним покликанням реконструйованої філософії Дж. Дьюї вважав, по-перше, виявлення й інтерпретацію конфліктних життєвих ситуацій, а по-друге, перетворення її, по можливості, в орган вирішення або попередження цих конфліктів. Отже, Дж. Дьюї вважав інструменталізм засобом відновлення, продовження та забезпечення безперервності соціального життя; методом морального і політичного діагнозу та прогнозу.

Згідно з Дж. Дьюї, усі логічні поняття, ідеї, закони науки, теорії є «інструментами», «знаряддями», «ключами до ситуації», «планами дій». Вони – знаряддя для зміни дійсності, опанування ситуації. Як і в прагматизмі, головною категорією інструменталізму є досвід, у якому суб'єкт та об'єкт з'єднуються, «координуються». Унікальність і непередбачуваність життєвих ситуацій обумовлюють суто відносну користь від будь-яких узагальнень та теоретизувань, наголошував Дж. Дьюї. Саме тому кожній людині необхідно розробити індивідуальну теорію та інструментарій дослідження світу, що оточує її, адже лише долаючи перешкоди людина накопичує досвід вирішення проблем.

У зв'язку з цим процес набуття знань через активну діяльність, життєвий досвід, філософ називає освітою. Принципово новаторським є твердження Дж. Дьюї про те, що всю філософію слід вважати загальною теорією освіти, оскільки вона вивчає методи набуття людиною розумного та емоційного ставлення до природи та інших людей.

Для Дж. Дьюї людське буття є втіленням експериментального методу: досвід індивіду складається з низки його експериментів з життям, що передбачає і вимагає опанування методами наукового дослідження у широкому розумінні цього слова.

Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що проблеми демократії теж розглядалися Дж. Дьюї інструментально, тобто як політичне втілення емпіричного методу, як спосіб життя, який уможливорює максимальну самореалізацію індивіда у межах норм, визначених суспільством, на користь цього суспільства.

Головною проблемою сучасної йому демократії Дж. Дьюї вважав невідповідність бюрократизованого характеру економічного життя рівневі самосвідомості американців, які «...чіплялися за філософію індивідуалізму саме в ту епоху, коли роль окремої людини в правлінні суспільними справами все зменшувалася, в епоху, коли механічні сили та величезні корпорації визначали характер речей» [5, 85]. Стрімка індустріалізація країни призвела

до зникнення патріархальних общин, які грали домінуючу роль в американському суспільстві впродовж усього XIX століття.

«Машинна доба розвитку Великого суспільства зламала і частково зруйнувала невеликі общини минулого, не створивши натомість Великої спільноти», – зазначав Дж. Дьюї [5, 128]. Спочатку здавалося, що ерозія традиційних суспільних форм під впливом індустріального буму призведе до вивільнення особистості, але на зламі XIX та XX століть стало очевидним, що руйнація общин мала зовсім інші наслідки. Нові засоби комунікації і технології не принесли відчуття причетності до спільної справи та мети. Як підкреслював Дж. Дьюї, незважаючи на розвиток залізниць, телеграфного сполучення та розподіл праці, а, може, й завдяки усьому цьому, «суспільство мовби втратило себе» [5, 126]. У новій національній економіці не виникло «відповідних їй та гідних її політичних інститутів», унаслідок чого демократична громадськість залишалася розпорошеною, нерозвинутою та неорганізованою. Дж. Дьюї вважав, що для відродження демократії необхідно відродити колективне суспільне життя, а це, у свою чергу, залежало від створення нових соціальних інститутів, а особливо шкіл, які могли б підготувати громадян до ефективної діяльності в тогочасних соціально-економічних умовах. «Радикально змінилися умови життя, і їм повинні відповідати такі ж радикальні зміни у стані освіти», писав Дж. Дьюї у книзі «Школа і суспільство» [6, 12]. Але було очевидно, що традиційна «школа слухання» (її визначальні риси: вербально-схоластичні методи навчання; психологічна необґрунтованість, абстрактність змісту освіти; ізоляція школи від реалій суспільного життя) неспроможна забезпечити виконання нових масштабних завдань, які постали перед американською освітою в останні десятиріччя XIX – на початку XX століття. Складні трансформаційні процеси, що відбувалися в економічному та соціальному житті США того періоду, актуалізували необхідність докорінного реформування традиційної шкільної практики і дали поштовх широкій педагогічній творчості, створенню нових типів шкіл, де розроблялися і проходили апробацію інноваційні педагогічні технології. Вище згадувана відсутність жорсткої централізованої політики у сфері освіти США була додатковим чинником оптимізації педагогічного експериментування.

Безумовно, найважливішою подією в американській реформаторській педагогіці того періоду стало відкриття у 1896 році школи-лабораторії Чиказького університету, яку очолив Джон Дьюї. Вона відіграла роль своєрідного дослідного поля, де народжувалися та проходили апробацію ідеї прагматичної педагогіки. Діяльність Чиказької школи-лабораторії суттєво вплинула як на інші нетрадиційні навчальні заклади, так і на масову

американську школу початку XX століття, оскільки це був перший експеримент, який мав на меті наближення шкільної практики до вимог американського суспільства індустріальної доби.

Хронологічно діяльність Чиказької експериментальної школи-лабораторії можливо поділити на два етапи: 1) 1896–1889 роки – період визначення й обґрунтування концепції експерименту, вивчення вікових та індивідуальних особливостей учнів; 2) 1899–1904 роки – період остаточного закріплення в навчальних планах школи-лабораторії тих форм і методів навчання, ефективність яких була доведена під час апробації на першому етапі.

Визначальною ідеєю роботи школи-лабораторії стала теза Дж. Дьюї про те, що «суспільство може бути реформованим через школу» [7, 97], адже її покликанням американський педагог вважав організацію середовища, яке б сприяло духовному зростанню людини. Тобто шляхом послідовного і безперервного оновлення та вдосконалення шкільної освіти можна досягти гармонізації суспільного ладу. Але для цього школа повинна сама радикально змінитися і стати громадою, у якій усі учні залучалися б до спільної продуктивної діяльності, а навчання відбувалося б у процесі цієї діяльності.

Висновки. З'ясовано, що масштабні зміни соціально-економічних умов життя в США на зламі XIX–XX століть актуалізували необхідність їхнього теоретичного осмислення і філософського обґрунтування напрямів розвитку американського суспільства на перспективу. Цю історичну місію виконала філософія прагматизму, засновниками якої були Ч.С. Пірс та У. Джемс. Завдяки зосередженості на практичних наслідках будь-яких ідей, теорій, концепцій прагматизм став методом залягодження традиційних метафізичних суперечок і теоретичних дискусій, що виявилось в повороті від вузькопрофесійних проблем до загальнолюдських і проблем окремої людини. Ідеї прагматизму були творчо переосмислені й збагачені суспільно значущою проблематикою в результаті «реконструкції в філософії», яку здійснив Дж. Дьюї (1859–1952), видатний американський педагог, філософ і психолог. Оновлений ним прагматизм-інструменталізм був покликаний стати методом накопичення й поширення соціального досвіду, а вирішальна роль у виконанні цієї місії відводилася школі як провідному інституту соціалізації особистості, потенційному інструменту реформування й гармонізації суспільного життя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Радіонова І.О. Сучасна американська філософія освіти та виховання: тематичні поля та парадигмальні концептуальні побудови. Х.: ХДПУ, 2000. 206 с.
2. Рассел Б. Історія західної філософії / пер. з англ. Ю. Лісняка, П.Таращука. К.: Основи, 1995, 760 с.

3. Cremin L. The transformation of the school: Progressivism in american education. NY.: Alfred A. Knopf, 1961. 294 p.

4. Dewey J. Reconstruction in philosophy. NY.: H. Holt, 1920. 194 p.

5. Dewey J. The Public and its Problems. NY.: H. Holt, 1927. 236 p.

6. Dewey J. The School and Society. Chicago: University of Chicago Press, 1899. 169 p.

7. Febber A. Pragmatists and American Progressivism. Ithaca, NY.: Cornell University Press, 1993. 252 p.

8. Peterson P.E. The Politics of School Reform: 1870–1940. Chicago: University of Chicago Press, 1985. 194 p.

9. Smith J.S. The spirit of american philosophy. NY.: Prometheus Books, 1983. 272 p.

10. White M. Pragmatism and american mind. NY.: Octagon Books, 1973. 220 p.